

politika razlike i subverzivni »krugovi« identiteta

Zagorka Golubović, *Ja i drugi*, antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta, Republika, Beograd 1999.

U ediciji *Res publica* objavljena su antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta *Ja i drugi* profesorke Zagorka Golubović. Određujući se prema relevantnim gledištima više od stotinu (144) probranih autora, ona je izložila sopstvene uvide. Koherentna predstava identiteta, odabranog kao polje izučavanja, zajednička je nizu savremenih disciplina. Golubovićeva istražuje kako raznoliki tipovi modernog društva prevazilaze suprotnost individualizma i kolektivism; proverava do kog stepena je izražena netrpeljivost; na koji način se prepoznaje ideja alijenacije modernog čoveka; zašto samo otkriće i ostvarenje identiteta postaje subverzivno u određenim tipovima modernih društava; da li se u tendenciji globalizacije, koju određeni autori karakterišu kao »novi imperijalizam«, iza liberalizma skriva teza o svemoći celine društva nad individuama? Autorka je izdvojila personalni identitet (*self* identitet) i grupni identitet kao dve određujuće premise koncepta identiteta u kulturnoj antropologiji. Prepoznaje ih kao organizaciju mentalnih struktura sa sazajnim i osećajnim karakteristikama podjednako. One zastupaju pojedinca koji opaža samog sebe kao posebno biće, uslovljavajući grupnu dinamiku. Tek potpuna svesnost sebe kao osobe, po uverenju autorke, konstruiše jedinstvenu ličnost koja živi. Određujući »ja« i odnose prema drugima, Golubovićeva usvaja Ličovo obrazloženje da ne postoji »moje« (*me*) koje nije deo »nas« (*us*). Savremeni istraživači potvrđuju da je najpre neophodno da se odredi gde neko pripada, da bi se otkrio njegov identitet.

U ovom radu kulturni milje se potvrđuje kao fundamentalni kontekst u određenju pojma identiteta. Vodeće društvene kategorije odredile su njegove inicijalno kognitivne forme. Opređeljujući se za relacioni postav i odgonetanje relativne prirode fenomena, autorka odustaje od kategoričkih iskaza i apsolutnih pojmova. U analiziranoj studiji ona referira koncepte koji konstruišu adekvatna značenja u datom istorijskom, civilizacijskom diskursu i poznatom kulturnom kontekstu. Dosledno Deridinom uverenju da ideja identiteta više ne opredeljuje istraživače na poznati način, Zagorka Golubović je pažljivo oživela odabrani teorijski materijal i kritički odredila aktuelne formacije »ja« i »drugi«, kako bi podstakla (ohrabrila) analitičare da započnu niz individualnih i kolektivnih rekonstrukcija *selfa*. U studiji *Ja i drugi*, predočila je kako različiti tipovi modernih društava oblikuju personalne i menjaju kolektivne identitete. Formacije »ja« i »drugi« jesu aktivne strane koje praktično deluju. Oba ova agensa našeg svakodnevnog života

autorka obeležava kao nosioce sveprožimajućeg doživljaja ontološke nesigurnosti, kada izdvaja baš one elemente današnje zapadnoevropske i američke civilizacije koji stvaraju krizu identiteta. Raznolika dostignuća *self-a* i unutrašnja dinamika ličnosti, dva su preovlađujuća aspekta složenog procesa stvaranja i prevazilaženja krize identiteta. Zagorka Golubović proverava Roszakovu tezu da su izvori drame u promeni savremene civilizacije: »Živimo u vremenu kada otkriće privatnog iskustva, personalne sudbine koju treba da ispunimo, postaje subverzivna politička snaga velikih razmera.« Autorka razvija tezu ovog autora – da su individualizam i kolektivism suprotstavljeni u društvima gde se personalni identitet subverzivno potvrđuje.

Modernizacija je izazvala protivrečne učinke u razvoju ličnosti i autonomnih kolektivnih entiteta. Pojednostavljenom podelom složenih procesa savremene civilizacije na liberalizam (individualizam) i komunizam (kolektivism), istraživači zanemaruju činjenicu da se narastajući konformizam i depersonalizacija institucionalizuju u modernim društvima. Kada je otežano ili nemoguće usklađivanje kontradiktornih težnji individualnog izbora, poremećeni su odnosi lojalnosti grupi, bazičnom kolektivu, a posebno su konfuzni projekti nacije.

Razvoj koncepta identiteta poprimio je zbunjujuće (polimorfne) formacije. Svakodnevni svet je umnožio protivrečne diskurse *self-a*, a istraživači su se suočili s različitim sposobnostima uvida u procese razumevanja sopstvene ličnosti. Savremeni analitičari su zatečeni pred mnoštvom razolikih identiteta s kojima se susreću u životu. Koherentna značenja *self-a* podjednako izmiču antropolozima kulture, sociolozima, komunikolozima, semiolozima, etnolozima koji nastoje da prepoznaju strategije konstrukcije razolikih identiteta i usavrše načine razumevanja značenja koja im pripisuju tvorci i okolina, da bi pokazali koliko je značajna njihova potvrda. Zagorka Golubović shvata identitet kao svojstvo *self-a*. Proces nastajanja identiteta prati u kontinuumu – od uslova u kojima pojedinac prevazilazi stare subverzivne identitete pod uticajem zajednice, dostižući nove, izvedene »krugove« identiteta. Procesi stalnog prilagođavanja, preobražaja i rasta dva entiteta oblikuju razlike i omogućavaju postojano identifikovanje.

Traganje za identitetom javlja se kada pojedinac nije siguran gde on/ona pripada, tada identitet označava *bekstvo od nesigurnosti* (Z. Bauman). Krizu identiteta, po uverenju autorke, izaziva nesigurnost i teskoba, a društvena i kulturna previranja osnažuju muku i nemir; poremećaji u kontinuitetu značenja i jedinstvenosti obeležavaju individualni identitet, i kada se meša sa osnovom zajedničkog osećanja pripadanja celini odnosa koji obeležavaju grupni/kolektivni identitet.

Pluralitet opcija koje nudi savremena civilizacija izaziva dvostruki efekat: na jednoj strani, upečatljiv je razvoj ličnih i grupnih potencijala, dok je na drugoj primetna zbunjenost pojedinaca i nespokojstvo pripadnika različitih zajednica u pokazatelje pravog izbora. Golubovićeva je izdvojila građanski i kulturni aspekt krize identiteta – ontološku nesigurnost. Podsticajne ljudske intervencije i slom zatvorenog tradicionalnog društva oslobodili su mnoštvo statusnih, klasnih, profesionalnih, generacijskih, etničkih, i verskih identiteta. Otud se emancipatorska politika prepoznaje kao politika ljudskih mogućnosti.

Modernu je obeležilo mnoštvo predočenih prilika i ospoljenih razlika, neophodnih da bi pojedinci zadovoljili svoje raznovrsne potrebe. U njoj, pojedinac dospeva u središte pažnje i predstavlja se kao primarna društvena stvarnost. »Ja« je shvaćeno kao aktivni samopromišljajući proces koji prevashodno određuje ponašanje osobe. Život u

okviru postmoderne, prihvaćen je kao potvrda pluralizma i heteronomije. Autorka podseća na Menonovu opasku – da je za svakodnevno snalaženje u mnoštvu ponuda neophodno izgraditi prilagodljiv identitet.

Analiza života u vreme prevrata materijalnih, ideoloških, etičkih vrednosti uverava nas da je identitet presudan odnos. Zagorka Golubović pokazuje da su poremećaji identiteta izraženiji u periodima društvenih i civilizacijskih kriza, posebno u trenucima kada se stare vrednosti preispituju, postojeće šeme života razaraju, a neizvesna je sudbina zahteva da se obnove poželjne i preprave problematične mentalne strukture. Rekonstrukcija zajedničkog fizičkog i društvenog okruženja uslovljava grozničavu potragu za obnovom postojećih, »poboljšanjem« racionalnih i konstrukcijom »izvedenijih« identiteta.

Autorka se poziva na Nutinove uvide – da se razvijena ličnost izražava »struktura opažanja i tumačenja sveta« (dostekama) u skladu s ličnim manirima i akcijama. Pojedinaac koji je uspostavio *self* identitet, upućen je da svoje ideje svakodnevno osvedočava kao sudove, lična interesovanja i težnje.

U analizi dijaloga između liberalnih i komunitarnih teorija, Golubovićeva zapaža da prepreke sprečavaju da se usaglasni odnos ličnih (personalnih) i grupnih (komunalnih) identiteta. Ona pokazuje kako antiteza individualizma i sociologizma redukuje pogled na svet koji odriče lični i društveni (dvostruki) aspekt postojanja.

Koncept identiteta opstaje zahvaljujući osećanjima pripadnosti i samostalnosti. Oni, na prvi pogled, protivreče jedan drugom. Međutim, po uverenju Zagorka Golubović, obe konstante predstavljaju komplementarne dimenzije individualnog razvoja i zrelosti. A personalna formacija učvršćuje veze pojedinca i grupe s društvom. Otud, *self* identitet istovremeno zavisi od toga kako nas opažaju i prepoznaju drugi, da li nas prepoznaju kao slične ili različite oni s kojima se povezujemo u zajednice, ili oni kojih se zbog nekih razloga odričemo.

Autorka odgoneta koncept identifikacije kao proces oponašanja u kome dete posmatra sebe poistovećujući se sa svojim roditeljima, nesvesno prihvatajući kulturne norme i zahteve; u ovoj fazi stvaranja identiteta pojedinac razvija osećaj pripadnosti bez znakova nezavisnosti i doživljaja samostalnosti. Prvu pravu pretpostavku identiteta autorka tumači kao proces individualnog prilagođavanja društvu i njegovim standardima. Identitet pretpostavlja sposobnost pojedinca da razlikuje samoprepoznavanje od prepoznavanja od strane drugih, da odvaja svesnost o sopstvenoj izloženosti koju drugačiji osobni imidži ne obavezuju (ove dispozicije ne zavise od serije drugačijih imidža iste osobe). Ukoliko se proces personalnog razvoja okonča identifikacijom, u ovoj fazi srećemo prekomerno socijalizovanu osobu, a repertoar lične individuacije ostaje oskudan.

Zagorka Golubović smatra da je formacija identiteta trajni proces, a ne stanje. Pojedinci razvijaju različite potrebe i interesovanja koji mogu da protivreče jedan drugom. Da bi uspeli da ostvare integritet, trebalo bi ih usaglasiti u različitim životnim fazama. Izdvajajući identitet kao posebnu antropološku kategoriju, autorka ističe jedinstvenu sposobnost čoveka kao humanog bića, da opazi sopstveni *self*.

Golubovićeva analizira međusobni odnos personalnog i grupnog identiteta. Sposobnost samoprocene opstaje kao mera, garant i kriterijum individualizma određen usklađivanjem pojedinaca s preovlađujućim procesima procenjivanja u sopstvenoj kulturi. U društvima u kojima su akteri odabrali demokratiju kao način života, oživotvoren

je pluralitet identiteta. Pregovarajući svakodnevno o stepenu autentičnosti *self*-a i muškarac i žena uspevaju da potvrde jedinstvenu i neponovljivu suštinu sopstva.

Politička kultura opredeljuje pojedince da prihvate određen način života kao i »l'ésprit du temps« celokupne zajednice, na osnovu koga se kristališe određena praksa delovanja i ponašanja i preporučuju tipovi društvene participacije građana. Prepoznavanjem obrazaca ponašanja i rekonstrukcijom »skupa značenja i ciljeva u kojima je oličen dati politički sistem«, identifikuje se preovlađujuća orijentacija društva na političke akcije (Robert Taker).

Lična zrelost se postiže kada niko (nijedna osoba) nije izgubljen u odnosima *self*-drugí, već svako (svi pojedinci) doprinosi priznanju i osavremenjivanju drugog. Ovaj proces se sastoji od različitih nivoa: psihičke, socijalne i moralne zrelosti. Autorka studije se poziva na Gidensovo razumevanje *self*-identiteta kao zastupništva (agencije) ega u izrazima sopstvene biografije. Međutim, svaki humani identitet se odnosi prema značenjima koja su uvek stvar društvene konvencije. Kolektivni identitet, kao što su grupni, klasni, društveni i kulturni etnički/ nacionalni i profesionalni, predstavlja kontinuitet generacijskih iskustava i zajedničkog pamćenja istorije kolektiva. Poreklo i istorija jesu agensi kolektivnog identiteta. Najrazličitiji odnosi, uspostavljeni u prošlosti i projektovani u budućnost, pospešuju osećanja pripadnosti i solidarnosti. Pojedinaac se izlaže teškoćama kada pokušava da razreši bazične nedoumice ljudskog postojanja da bi izašao na kraj sa suprotnostima između apstraktnog, depersonalizovanog reda, aktivnog života i individualne svesnosti; kada uspostavlja odgovarajući odnos između zajedničkog kolektivnog identiteta i pojedinačnog jedinstvenog identiteta nastojeći da uskladi istovetnost i raznolikost; kada omogućava socijalizaciju u izrazima individuacije; to jest, kada usaglašava kulturne uticaje s individualnim naklonostima.

Autorka smatra da je interakcija identiteta pojedinca i kolektiva najvažnija, jer su lične i društvene dimenzije komplementarne osnove ljudske egzistencije; Kada mnogi pojedinci nisu u stanju da dostignu *self*-identitet zbog preteranog poistovećivanja sa društveno-kulturnim okolnostima, tada se govori o krizi identiteta. Prepoznavši obe dimenzije identiteta, ona obeležava dinamiku njegovog razvoja izrazima procesa socijalizacije i komplementarnog procesa - individuacije. Golubovićeva smatra da proces socijalizacije ne vodi automatski u individuaciju, već se može govoriti o neuspehoj socijalizaciji. Osim toga, puko prilagođavanje sociokulturnoj sredini sužava raznolike izbore formacija samoidentiteta, budući da su svakom, da bi se osamostalio, neophodni individualni revolt i napuštanje kolektivnog identiteta.

Prva faza socijalizacije je takozvana *faza ogledala*. Prema Bergerovom mišljenju, ovaj protosaznajni fenomen dopušta pojedincu da automatski usvaja određene opšte istine o svom društvu; druga faza je internacionalizacija objektivne strukture stvarnosti u *personalne procese*, tj. proces sazrevanja progresivno napreduje od puke fizičke identifikacije do pojedinačnog prepoznavanja njenih subjektivnih kvaliteta, kapaciteta i aktivnosti. Ovde su kognitivni i motivacioni aspekti blisko povezani, što znači da se identitet stvara subjektivnim osećanjem da ona/ on pripadaju jedinstvenoj ličnosti. Uz poznate stupnjeve razvoja identiteta, kao što su: identifikacija, introjeksija i projekcija, Golubovićeva se poziva na Spora koji pominje represiju kao proces tokom koga mentalni sadržaji koje je usvojila individua postaju nesvesni. Teorija simboličkog interakcionizma povezuje društvenu strukturu s akcijama individua oličenim u dostignućima *self*-ova i nudi odgovore na pitanje kako nastaje formacija identiteta. Posmatrano iz ove

perspektive, personalna struktura i kolektivna situacija uzajamno se restrukturiraju me-njajući matrice ponašanja, kako grupe, tako i individualnih odnosa.

Autorka odgovara na odlučujuće pitanje - kada se uvećava kriza identiteta, odmeravajući je pojmovima uspona kulture: trenutak sukoba postojećih kulturnih obrazaca i osporavanja vladajuće paradigme pokazuje se kao odlučujući, a vakuum kulturnih vrednosti neizbežan; istovremeno se izvitoperavaju kulturni obrasci koji nude standarde i određuju pravila ponašanja; kada država nameće određena pravila kao puki okvir referenci bez mogućeg izbora. Kriza identiteta se ispoljava kao ontološka nesigurnost, obnovljena nelagoda delovanjem egzistencijalnih kontradikcija »ljudske prirode«; neizbežna svest krize pokreće pojedince da savladaju unutrašnje konflikte obnavljajući formacije u procesu koji se nikad ne okončava. Rešenja koja zatičemo u svakodnevici postmoderne prožeta su obiljem neodoljivih iluzija. Zagorka Golubović navodi Baumanov stav - da su zaobiđena bitna pitanja koja određuju načine alternativne konstrukcije identiteta u slučaju kada izostaje vezanost za temeljnu opciju.

Dvostruka relativizacija vrednosti svojstvena je pojedincima koji poriču bilo koje čvrsto utemeljenje, a poznato je da ljudska bića ne mogu da prežive bez odnosa prema određenim opštim vrednostima i kriterijima. Međutim, Zagorka Golubović podseća da postmoderna civilizacija suočava pojedince s novim izazovima. Promišljajući diskurs budućnosti, autorka ponovo razmatra civilni i demokratski identitet, i etnički/nacionalni identitet vis-à-vis razvoja neonacionalizma na kraju 20. veka.

U studiji *Ja i drugi*, Golubovićeva tvrdi da multikulturalizam može da stimuliše razvoj i individualnih i kolektivnih oblika identiteta, potvrđujući množinu njihovih oblika u moderno vreme. Interkulturalna komunikacija u multikulturalnom društvu predviđa više-struke mogućnosti pojedincima i društvenim grupama za uspostavljanje modernog posttradicionalnog identiteta, rasterećenog fatalnih posledica izolacije, suviše bliskosti i isključivih uvida, na koje ih je obavezivao monolitizam.